

Προσαρμογή της διοίκησης στο χωρικό σχεδιασμό: Ευκαιρία περιφερειακής ανάπτυξης

Κυριακίδης Μ. Χαράλαμπος
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
harry.origin@yahoo.gr

Περίληψη

Εν αρχή ην η τάξη, η τάξη του φυσικού κόσμου, που χάρη σε αυτόν δημιουργείται ο ανθρώπινος, και για την εύρυθμη λειτουργία του τελευταίου, «εν τάξει», εγκαθιδρύεται η διοίκηση με κυρίαρχη τη δημόσια διοίκηση. Το θέμα της δημόσιας διοίκησης και η κεντρική της μορφή αλλά και οι τάσεις και προσπάθειες για αποκέντρωσή της αποτελούν αντικείμενα συζητήσεων επί συζητήσεων και αντιπαραθέσεων, τόσο στους επιστημονικούς και ακαδημαϊκούς κύκλους αλλά και ευρύτερα. Οι συζητήσεις αυτές, ύστερα από ένα χρονικό σημείο γίνονται κουραστικές και εγγίζουν το όριο του «τετριμμένου», μιας που είναι απόψεις της μορφής «είναι σωστή η ύπαρξη κυρίως κεντρικής διοίκησης» και «πρέπει η διοίκηση να είναι αποκεντρωμένη». Στο παρόν άρθρο, γίνεται προσπάθεια να αποτυπωθεί μια γενικά αποδεκτή άποψη περί άσκησης διοικήσεως στις διάφορες χωρικές ενότητες. Η άποψη αυτή έχει να κάνει με την άσκηση διοίκησης ανά χωρικές ενότητες, αρχίζοντας από τη μεγάλη κλίμακα (χωροταξική) και φτάνοντας στη μικρότερη (μακρο-πολεοδομική), τονίζοντας την αμφίδρομη σχέση στις κλίμακες σχεδιασμού. Στο άρθρο, επίσης, γίνεται παράθεση θεωρητικών απόψεων για την άμεση γειτνίαση των πεδίων του σχεδιασμού (είτε χωρικού, είτε άλλου τύπου, όπως αναπτυξιακού), και της διοίκησης, διαπιστώνοντας τον κομβικό ρόλο του σχεδιασμού σε διάφορους τομείς και κατά βάση στην αιτία της εύρυθμης λειτουργίας των κοινωνιών, της διοίκησης. Τέλος, με το παρόν πόνημα, γίνεται προσπάθεια να δοθούν απαντήσεις σε ερωτήματα άσκησης εξουσίας και διοίκησης σε ιδιότυπες μορφές διοίκησης, όπως η άσκηση διοίκησης σε μητροπολιτικά πολεοδομικά συγκροτήματα, ένα θέμα πάντα επίκαιρο για τη χώρα μας, λαμβάνοντας υπόψη το παράδειγμα της πρωτεύουσας.

Λέξεις - Κλειδιά: χωρικός σχεδιασμός, διοίκηση, μητρόπολη, διακυβέρνηση.

JEL Κωδικός Ταξινόμησης: O, R, Z.

Ένας κοινός στόχος: Η Οικονομική Ανάπτυξη.

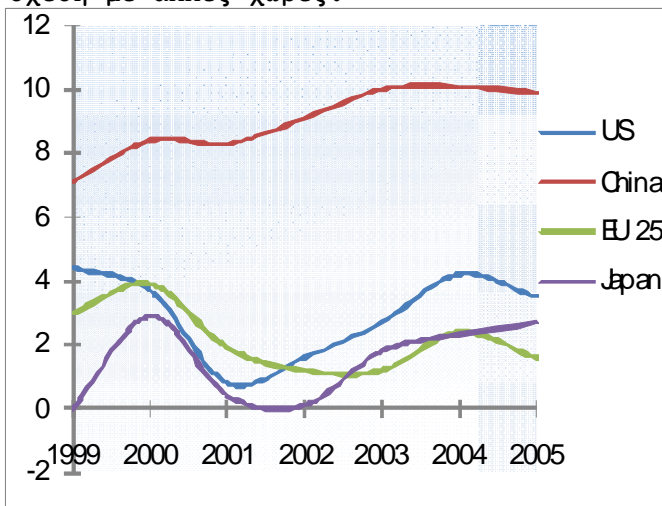
Το χρήμα και το κέρδος ανέκαθεν αποτέλεσαν κινητήριο δύναμη της οικονομίας. Σε επίπεδο μικροοικονομικής ανάλυσης τονίζεται πως σε μια οικονομία οι επιχειρήσεις έχουν ως στόχο το κέρδος και τη μεγιστοποίηση των κερδών τους. Παρόλα αυτά άλλοι οικονομολόγοι αρνούνται την υπόθεση αυτή και θέτουν ως ένα βασικό θέμα για την ευημερία τους τη συνολική τους ικανοποίηση (Begg, Fisher, Dornbusch, 1998, σ.235) και τη μεγιστοποίηση του οφέλους (Πολύζος, 2009).

Κάνοντας μια αναλογία μεταξύ επιχείρησης και χώρας μπορούμε να πούμε πως και οι χώρες στοχεύουν όχι μόνο στην μεγιστοποίηση των εσόδων τους αλλά στοχεύουν σε μια γενικότερη ανάπτυξη. «Ως γενικότερη ανάπτυξη μπορούμε να θεωρήσουμε τη συνεχή άνοδο της ποιότητας ζωής μιας κοινωνίας» (Σκούντζος, 2005, σ.41, με χαρακτήρα ποσοτικό ή ποιοτικό, δομικό ή ακόμη και ιδεολογικό (Πολύζος και Ποτουρίδης, 2006), που ως βασικά στοιχεία έχει την ικανότητα εξασφάλισης των βασικών αναγκών του ανθρώπου, την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και την ανθρώπινη ελευθερία με τα

οποία σχετίζεται φυσικά και ο πλούτος, τα έσοδα. Έτσι, η γενικότερη ανάπτυξη, που περιλαμβάνει την οικονομική, κοινωνική, πολιτική, διοικητική ανάπτυξη καθώς και άλλες μορφές ανάπτυξης (Meier, 1995), έχει ως βάση την οικονομική, κάτι που τεκμηριώνεται με την παραπάνω αναλογία αλλά κυρίως από τον ορισμό της οικονομικής ανάπτυξης σύμφωνα με τον οποίο αναγκαία προϋπόθεση για οικονομική ανάπτυξη είναι η κοινωνική ευημερία¹ (Κατσέλη και Μεγούλα, 2001, σ.254, Σκούντζος, 2005, σ.43), που περιλαμβάνει τις λοιπές μορφές ανάπτυξης². Ωστόσο, η έννοια ως επιστημονικό αντικείμενο, μιας που υπάρχει διαφορά από την επιστημη στην ουσιαστική ορθολογική ικανότητα (Faludi, 1987 σε Allmendiger, 2006, σ.87) και την πράξη, λόγω του πλούσιου πεδίου αναφοράς της και του ευρέως φάσματος αντικειμένων και προϋποθέσεων που καλύπτει, χρήζει οριοθετήσεως, όπως τονίζει ο Καββαδίας (1992), κάτι που, σαφώς, θα συμβάλει έτσι περισσότερο στην πρακτική εφαρμογή και στην υλοποίηση της ανάπτυξης, με τον καλύτερο δυνατό τρόπο.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση φαίνεται να κινείται σε παρόμοιους άξονες, λειτουργώντας στον τομέα της οικονομίας ως μια ιδιαίτερη μορφή οικονομικής ολοκλήρωσης - και όχι μόνο-, με κοινές πολιτικές επιδιώκοντας μεγαλύτερη (Λουρή, 2006) οικονομική ανάπτυξη (ΥΠΕΞ, 2009)

Διάγραμμα 1: Ρυθμοί Ανάπτυξης ΕΕ-25 σε σχέση με άλλες χώρες.

Πηγή: Eurostat, IMF World economic outlook 2006 σε Λούρη, 2006.

με αειφορία³ που «θεωρείται βασικό συστατικό κάθε εγχειρήματος είτε αφορά τον εκσυγχρονισμό της οικονομίας και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, είτε την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και της κοινωνίας της γνώσης» (Τρακατέλης, 2004). Ο στόχος αυτός, δείχνει να είναι εφικτός σε ένα μεσοπρόθεσμο-μεκροπρόθεσμο διάστημα, και όχι νωρίτερα, λόγω της κατάστασης που επικρατεί σήμερα στην ΕΕ, που επιβαρύνεται περισσότερο από την σημερινή οικονομική κρίση⁴. Όμως, δεν αρκούν τα

¹ Σύμφωνα με το Σκούντζο (2005), «...με τον όρο οικονομική ανάπτυξη εννοείται η διαδικασία με την οποία το πραγματικό κατά κεφαλή εισόδημα μιας χώρας αυξάνεται κατά τη διάρκεια μιας μακράς χρονικής περιόδου, υπό την προϋπόθεση ότι ανεβαίνει το επίπεδο κοινωνικής ευημερίας.»

² Στον παραπάνω ορισμό με τον όρο άνοδος της κοινωνικής ευημερίας νοείται η παράλληλη πραγματοποίηση διαφόρων άλλων σκοπών, όπως η δικαιότερη κατανομή του εισοδήματος, η άνοδος του επιπέδου εκπαίδευσης και υγείας (Σκούντζος, 2005), η ύπαρξη διοικητικής οργάνωσης που να μπορεί να διεκπεραιώνει τις υποθέσεις τις, η πολιτική ισορροπία, η αύξηση της απασχόλησης (Κυριακίδης, 2007) με παράλληλη μείωση της ανεργίας, κ.ά. τα οποία σαφώς και σχετίζονται με τις λοιπές μορφές ανάπτυξης.

³ Να θυμίσουμε σε αυτό το σημείο πως η αειφόρος ανάπτυξη βασίζεται στο τρίπτυχο Οικονομία-Κοινωνία-Περιβάλλον. (Τρακατέλης, 2004) και εισάγει μια σειρά από αλληλένδετες έννοιες που μας παραπέμπουν στην οικονομική ανάπτυξη και στη σχέση των όρων αειφορία και οικονομική ανάπτυξη.

⁴ Χαρακτηριστικά, οι Ηλιάδης και Κυριακίδης (2009) αναφέρουν πως η ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση λόγω της κρίσης παρουσίασε μείωση της τάξης του 1% περίπου για το έτος 2008.

οικονομικά μέτρα για την επίτευξη της ανάπτυξης. Χρειάζεται μια γενικότερη καθοδήγηση σε διάφορους τομείς άσκησης πολιτικής. Χρειάζεται σχεδιασμός, τόσο σε επίπεδο οικονομικό όσο και σε λοιπά επίπεδα, κάτι το οποίο επιτυγχάνεται με τη διατύπωση στρατηγικής για συγκεκριμένες χωρικές ενότητες, όπως προκύπτει και από τα διάφορα πλαίσια χωροταξικού σχεδιασμού και αειφόρου ανάπτυξης που έχουν έως τώρα εκπονηθεί⁵. Ο λόγος, όμως, που τοποθετεί την έννοια του χώρου σε εξέχουσα θέση, είναι πως η οικονομική ανάπτυξη πρέπει να πραγματοποιηθεί ισόρροπα (McCann, 2000, Πολύζος, 2007), κρίνοντας πάντα εκ του αποτελέσματος και όχι εκ της χρησιμοποιούμενης πολιτικής⁶, και με γνώμονα την αρχή της αποδοτικότητας (Ανδρικοπούλου και Καυκαλάς, 1985, σ.32, Πολύζος, 2009) με αποτέλεσμα να αποτρέπεται η δημιουργία οικονομικών ανισοτήτων στο χώρο. Αυτό προσαθεί να πράξει η περιφερειακή επιστήμη, μέσω άσκησης περιφερειακών πολιτικών, που είναι απόρροια της διοίκησης. Η έννοια του χώρου εμφανίζεται, εδώ, όχι μόνο ως παράμετρος, πλέον, αλλά και ως μέτρο και μέσο άσκησης πολιτικής, μιας που όπως υπογραμμίζουν οι Ανδρικοπούλου και Καυκαλάς (1985, σ.16) η περιφερειακή πολιτική χαρακτηρίζεται από δύο βασικές κατευθύνσεις: αυτή της πολιτικής περιφερειακής ανάπτυξης, που σχετίζεται με την έννοια του προγραμματισμού και τη χωροταξική πολιτική, που εμπεριέχει την έννοια του σχεδιασμού.

Σχεδιασμός και διοίκηση

Η αναγκαιότητα του σχεδιασμού

Η έννοια του σχεδιασμού, η βάση των επιστημών που σχετίζονται με το χώρο, αποτελεί μέσο και μέθοδο πραγματοποίησης της βιώσιμης ή αειφορικής ανάπτυξης⁷ του χώρου που αποτελεί και αντικείμενο μελέτης τους (Παπαρηγορίου, 2007, σ.49). Η έννοια του σχεδιασμού, σε συνδυασμό με αυτήν του προγραμματισμού, παραπέμπουν στη διαδικασία της «κατάστρωση προγράμματος ενεργειών» (Μανδάλα, 1993, σ.637) για να επέμβουν σε κάποιο πεδίο της πραγματικότητας με σκοπό τη βελτίωσή της (Οικονόμου, 2008, σ.13). Ωστόσο, οι όροι του σχεδιασμού και του προγραμματισμού διαφοροποιούνται και αναφέρονται σε διαφορετικά επιστημονικά πεδία, που, όμως, δύναται να επιδρούν ταυτόχρονα στο χώρο και μάλιστα στον ίδιο χώρο, ως τομή των διαφόρων επιπέδων και μεθόδων. Σύμφωνα με τον Οικονόμου (2008, σ.13), είθισται ο όρος προγραμματισμός να σχετίζεται με την οικονομική ανάπτυξη και να μιλάμε για αναπτυξιακό προγραμματισμό, ενώ ο όρος σχεδιασμός να συναρτάται άμεσα με το χώρο και μιλάμε για χωρικό σχεδιασμό⁸. Πάντως, και στις δύο περιπτώσεις κάνουμε λόγο για μια ανώτερη πολιτική ή πολιτικές (Μπεριάτος, 2000, σ.1), που πραγματοποιούνται υπό τη σκέπη της διοίκησης του χώρου.

Η έννοια του σχεδιασμού, λοιπόν, συμπορεύεται με την έννοια της ανάπτυξης και αποτελεί ικανή συνθήκη για την επίτευξή της. Ο ευρύτερος σχεδιασμός περιλαμβάνει δυο βασικούς άξονες, που εμπίπτουν,

⁵ Πρβλ σε Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης, ΦΕΚ 128 Α/ 3.07.08, καθώς επίσης στα διάφορα ειδικά και περιφερειακά πλαίσια

⁶ Για περισσότερα πρβλ σε Ανδρικοπούλου και Καυκαλάς (1985, σσ.24-28).

⁷ Η βιώσιμη ή αειφόρος ανάπτυξη αναφέρεται στη γενικότερη ανάπτυξη, που επιτυγχάνεται με την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, με τέτοιο τρόπο ώστε να εξασφαλίζεται η διατήρησή τους και «προς χάρη των επερχόμενων γενεών» (Κουτούπα-Ρεγκάκου, 2007, σ.55). Η έννοια της αειφορίας και της βιωσιμότητας, συνήθως, ταυτίζονται αν και διαφέρουν, κατ' ουσίαν, όπως και αυτές με την έννοια της βιώσιμης και αειφόρου ανάπτυξης

⁸ Πρβλ σε προηγούμενη ενότητα.

ταυτόχρονα, σε μια αλυσιδωτή αντίδραση: την οικονομία και την ανάπτυξη στο χώρο με αειφορία⁹ και τη πολιτική διακυβέρνηση (Δημαδάμα, 2008). Η εξέλιξη των αντιλήψεων περί χωρικού σχεδιασμού, συνεπώς, έχει ως απόρροια εξέλιξη και μετατροπή των προτύπων ανάπτυξης αλλά και των κρατικών λειτουργιών. Αυτό φαίνεται και στην πράξη, αν σκεφτεί κανείς τη διαφοροποίηση των τάσεων για ανάπτυξη στην ΕΕ, από το 1970 έως και σήμερα (Ανδρικοπούλου, κ.ά., 2007). Πιο συγκεκριμένα, «ενώ έως και τα μέσα της δεκαετίας του 1970 ο ρόλος του εθνικού κράτους [...] είναι καθοριστικός για όλα τα ζητήματα κοινωνικής πολιτικής και ρύθμισης της οικονομίας της αγοράς» (Ανδρικοπούλου, κ.ά., 2007, σ.18) και ο σχεδιασμός αποτελούσε ένα όργανο άσκησης εξουσίας και διαχείρισης της πολιτείας (Healey, et.all, 1982 σε Allmendinger, 2006, σ.86), η δεκαετία του 1980 αποτελεί την εναρκτήρια περίοδο για το σχετικό και μερικό περιορισμό κρατικού ρόλου και παρεμβατισμού (Faludi, 1979, σ.35 σε Γεωργούλης, 2006, σ.19), μέσω της απορρύθμισης αλλά και την αναζήτηση και ανάδειξη του ρόλου του ιδιωτικού τομέα, ενώ η δεκαετία του 1990 ακολουθεί παρόμοια στρατηγική και συνεχίζει προς την ίδια κατεύθυνση (Ανδρικοπούλου, κ.ά., 2007, σ.18).

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, που υποστηρίζουν μια συνεχή μεταβλητότητα και αστάθεια στο χώρο, ως σύνολο δυναμικό (Μπεριάτος, 2008) και ζωντανό¹⁰, και όχι στατικό, με αποτέλεσμα να κρίνεται αναγκαία και η ευελιξία στις κρατικές λειτουργίες, καθώς επίσης και την υπαρκτή τάση για συγκέντρωση στο χώρο^{11,12}, διαπιστώνεται πως ο σχεδιασμός είναι κάτι που και πρέπει να υπάρχει και πρέπει να γίνεται ορθά. Η αναγκαιότητα του σχεδιασμού υπερτονίζεται καθημερινά στο συνεχώς αυξανόμενο ανταγωνιστικό περιβάλλον των σύγχρονων πόλεων (Γοσποδίνη, 2002) που παρουσιάζει αρκετές δυσκολίες στην επικοινωνία, παρά την τεχνολογική ανάπτυξη και την εξέλιξη της επικοινωνίας στη σημερινή «Κοινωνία της Πληροφορίας» (Κυριακίδης, 2009^α) και στη διοίκηση. Ειρήσθω εν παρόδω, αξίζει να αναφέρουμε πως οι διοικητικές δυσκολίες που τονίζουν την αξία του σχεδιασμού είναι, σύμφωνα με την Ανδρικοπούλου, κ.ά. (2007, σ.19) οι διάφορες δυσκολίες που παρουσιάζονται μεταξύ των διαφόρων οργανισμών διοίκησης-αυτοδιοίκησης, τα οποία προκύπτουν από το μη ορισμό καθορισμένων ορίων δικαιοδοσίας, και στην απουσία ταύτισης αυτών με τη χωρική πραγματικότητα. Επίσης, στα διάφορα προβλήματα, συγκαταλέγονται και οι αντιθέσεις και αντιπαραθέσεις ανάμεσα στα διοικητικά επίπεδα, κάτι που είναι ακόμη περισσότερο εμφανές στο τοπικό επίπεδο και στη σχέση τοπικού και εθνικού επιπέδου. Βλέπουμε, δηλαδή, πως δεν τονίζεται μόνο η αναγκαιότητα του σχεδιασμού, και συγκεκριμένα του στρατηγικού σχεδιασμού, αλλά ταυτοχρόνως κρίνεται αναγκαία η ταύτιση του σχεδιασμού με τη διοικητική λειτουργία, για την επίτευξη ευοίωνων και ικανοποιητικών αναπτυξιακών και μεγεθυντικών¹³ προοπτικών.

⁹ Η Δημαδάμα, βέβαια, θεωρεί πως το περιβάλλον είναι αυτόνομος άξονας, λόγω της μελέτης της πάνω στην έννοια της ανάπτυξης. Ωστόσο, στην προκειμένη περίπτωση, όπου μιλάμε για το σχεδιασμό το εντάσσουμε στην έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης

¹⁰ Πρβλ σε Ville Radieuse του LeCorbusier, όπου η πόλη παρουσιάζεται με ανθρώπινη μορφή και δομή.

¹¹ Στην προκειμένη, γίνεται λόγος για τις μητροπολιτικές συγκεντρώσεις για τις οποίες θα γίνει ξεχωριστή ανάλυση σε επόμενη ενότητα.

¹² Αυτοί είναι κάποιοι από τους βασικούς λόγους. Σαφώς, αναλόγως την κλίμακα ανάλυσης αλλά και το επίπεδο εξιδεικευσης, μπορεί κανείς να διακρίνει και άλλους λόγους που υποστηρίζουν την αναγκαιότητα του σχεδιασμού. Άλλωστε, είναι κάτι γενικά αποδεκτό, και για το λόγο αυτό δεν κρίνεται αναγκαία η εξέχουσα αναφορά σε αυτό.

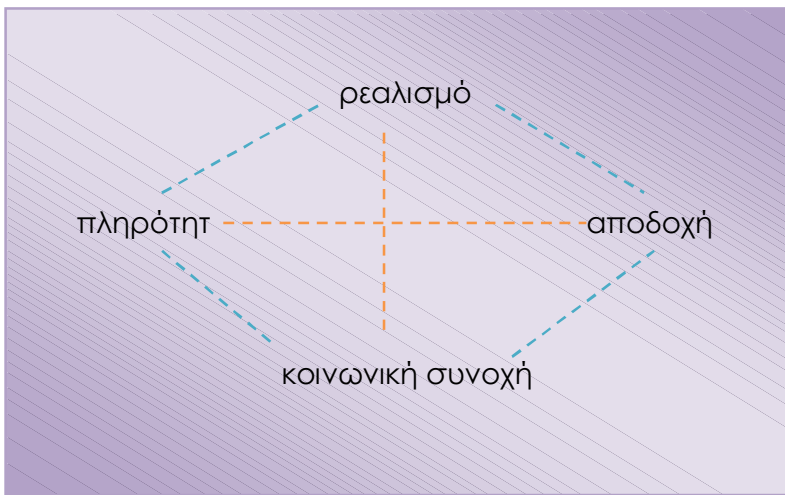
¹³ Η έννοια της ανάπτυξης και της μεγέθυνσης, αν και γενικά ταυτίζεται, ωστόσο διαφέρει. Λόγος για ανάπτυξη γίνεται, όταν μιλάμε για περιοχές υπανάπτυκτες ή λίγο αναπτυγμένες που χρήζουν αναβαθμίσεως, δηλαδή ανάπτυξης. Εν αντιθέσει, η

Το ζήτημα της πολυεπίπεδης διοίκησης-διακυβέρνησης και τα επίπεδα χωρικού σχεδιασμού

Σε πολλές επιστήμες αλλά και θεωρίες παρατηρεί κανείς την έννοια του επιπέδου. Επίπεδο... Υπάρχει παντού αν το σκεφτούμε καλύτερα! Όχι μόνο στην επιστήμη, αλλά και στη φύση, από το γαλαξία (Βικιπαιδεία, 2009) και στο άτομο, έως και στα σπίτια μας. Παντού, βέβαια με διαφορετική μορφή, ωστόσο, ως έννοια είναι αντιληπτή.

Η έννοια του επιπέδου, λοιπόν, προερχόμενη από τη φύση έρχεται στην ανθρώπινη ζωή, ως «μίμηση φύσεως»¹⁴. Έτσι, ίσως και την περίπτωση του σχεδιασμού και της διοίκησης. Πρακτικά, όμως, η ύπαρξη επιπέδων σε τομείς διοίκησης και σχεδιασμού προτάθηκε για την αποτελεσματικότερη λειτουργία και των δύο.

Σχήμα 1: Στόχος διαδικασίας σχεδιασμού υπό τις νέες απόψεις σχεδιασμού.

Πηγή: Κουτουλάκης, 2009.

(Ανδρικοπούλου, κ.ά., 2007, σ.58). Σήμερα, η άποψη αυτή δεν είναι αποδεκτή, αλλά στα πλαίσια του δημοκρατικού προγραμματισμού, προτιμάται η προώθηση του σχεδιασμού με ένα πνεύμα ακριβώς αντίθετο, δηλαδή, «εκ των κάτω προς τα πάνω» (Κουτουλάκης, 2009). Έτσι, με αυτόν τον τρόπο δύναται να προκύψει ένα σχέδιο που να χαρακτηρίζεται από πληρότητα και ρεαλισμό, καθώς επίσης και από κοινωνική συνοχή και αποδοχή (σχήμα 1). Παρατηρείται, κάτι που, σαφώς, φαίνεται λογικό: η μελέτη της μικρής κλίμακας για το σχεδιασμό της μεγάλης. Δεν είναι τυχαίο πως η σειρά αυτή παρατηρήθηκε και στην πράξη, στη σχεδιαστική πολεοδομική διαδικασία με το παράδειγμα του Δοξιάδη, αλλά και στην εκπαιδευτική διαδικασία. Ωστόσο, παρ'ότι, αξίζει να τονιστεί πως είναι ακόμη ορθότερο να γίνεται η διαδικασία σχεδιασμού, αμφίδρομα. Με

Ας μελετήσουμε, όμως, την κάθε διαδικασία χωριστά, για να μπορέσουμε να εστιάσουμε στα ιδιαίτερα σημεία της κάθε μιας. Ξεκινώντας από τον σχεδιασμό, ο οποίος αποτελεί και την πρώτη, κατά σειρά, διαδικασία, αξίζει να αναφέρουμε πως έχει μετεξελιχτεί με την πάροδο των ετών. Οι παλαιότερες μορφές σχεδιασμού στηρίζονταν, επί χρόνια, στην εκ των άνω

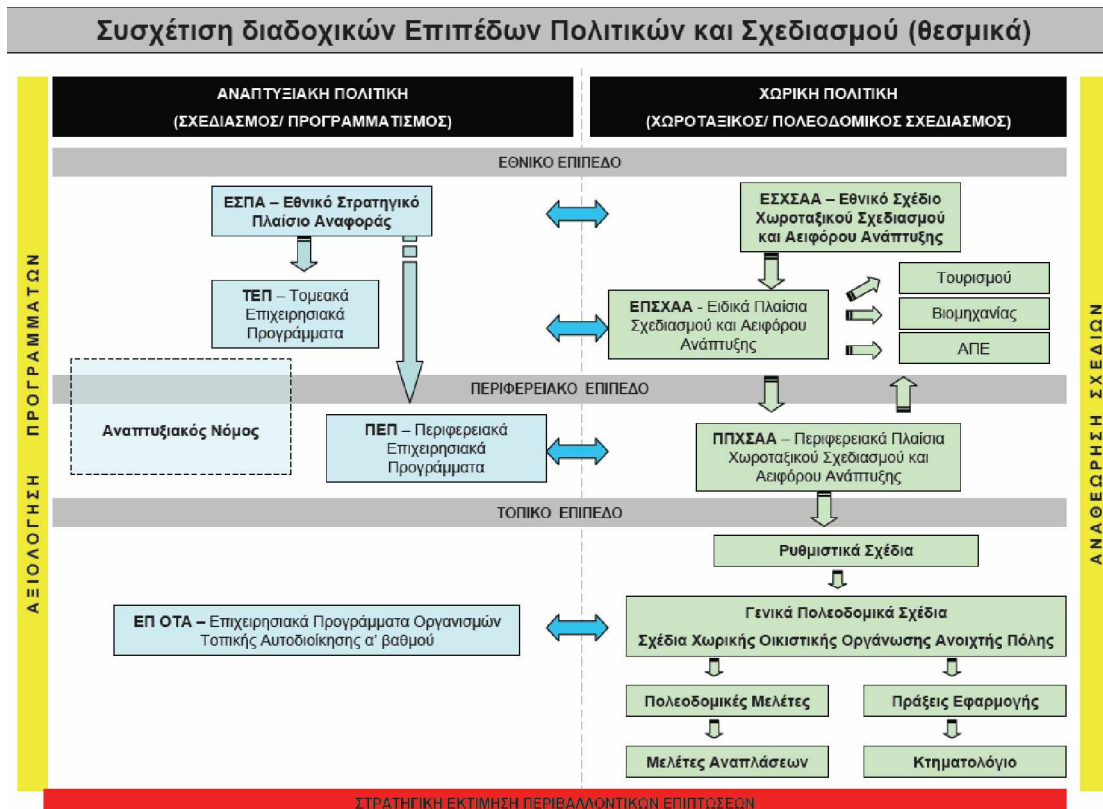
έννοια μεγέθυνση χρησιμοποιείται όταν μιλάμε για ήδη αναπτυγμένες περιοχές οι οποίες και επιδιώκουν περαιτέρω ανάπτυξη. Για περισσότερα, πρβλ σε Σκούνιζος (2005) και Δημαδάμα (2008).

¹⁴ Αν θέλουμε να δούμε ένα παράδειγμα, όπου ο άνθρωπος μιμήθηκε τη φύση, αρκεί να σκεφτούμε τα εξής: η ιδέα για τη σχεδίαση του αεροπλάνου προερχόμενη από το πέταγμα των πολιών. Η άποψη αυτή, περί μίμησης φύσεως, είναι γενικά αποδεκτή, αφού γύρω από αυτήν έχει δημιουργηθεί μια ολόκληρη επιστήμη (Βιομιμητική). Κλείνοντας το θέμα αναφέρουμε την έκφραση του Vincent: "Η φύση λύνει προβλήματα και οι μηχανικοί θέλουν απαντήσεις. Υπάρχει καλύτερος γάμος;" (PathfinderNews, 2009).

αυτόν τον τρόπο δύναται ο σχεδιασμός να συμπεριλάβει όλες τις παραμέτρους του, τόσο δύσκολα μελετώμενου, χώρου.

Ανεξαρτήτως της πραγματοποιούμενης προσέγγισης, και επανερχόμενοι στα διάφορα επίπεδα σχεδιασμού, υπάρχουν γενικά δύο προσεγγίσεις. Σύμφωνα με τους Οικονόμου (2008) και Σαράτση (2009), ως επίπεδο σχεδιασμού νοείται η «ομάδα» διαφορετικών σχεδίων. Αντίθετα, ο τύπος σχεδιασμού είναι αυτός που νοείται ως επίπεδο σχεδιασμού, σύμφωνα με την Ecocrete.gr (2009). Αν και η πρώτη είναι η επικρατέστερη, υπάρχουν άλλοι συγγραφείς που διατυπώνουν διαφοροποιήσεις σε σχέση με τον αριθμό των επιπέδων και την κατηγοριοποίηση τους εν γένει. Σύμφωνα με τους Σαράτση (2009), Ανδρικοπούλου, κ.ά. (2007, σ.58) και Οικονόμου (2008), πάντως, ο σχεδιασμός θεωρείται πως περιλαμβάνει τρία επίπεδα:

Σχήμα 2: Συσχέτιση των διαδοχικών επιπέδων πολιτικών και

Πηγή: Σαράτσης, Ι., 2009. Παρουσίαση στα πλαίσια του μαθήματος «Στούντιο Ανάπτυξης» στο Τ.Μ.Χ.Π.Π.Α., Μάρτιος, 2009.

το εθνικό, το περιφερικό και το τοπικό. Τα επίπεδα αυτά είναι κοινά τόσο στο χωρικό σχεδιασμό, όσο και στον αναπτυξιακό προγραμματισμό, μιας που όπως προαναφέραμε, σχετίζονται με την περιφερειακή πολιτική (Ανδρικοπούλου και Καυκακλάς, 1985). Οι αλληλεξαρτήσεις που εμφανίζονται, όμως, δεν είναι μόνο οριζόντιου τύπου, αλλά και κάθετου, δηλαδή μεταξύ των διαφόρων επιπέδων του ίδιου τύπου σχεδιασμού. Αν και στο παραπάνω σχήμα (σχήμα 2), οι εξαρτήσεις φαίνονται μονόδρομες στα χαμηλά επίπεδα, είναι αμφίδρομες σε όλες τις περιπτώσεις, μιας που η σχεδιαστική διαδικασία είναι δυναμική, όπως και το αντικείμενο το οποίο μελετάει. Δε μπορούμε να μιλάμε για «θεραπεία» ενός δυναμικού οργανισμού με σταθερές μεθόδους, παρά μόνο με δυναμική αγωγή.

Σε σχέση με τη διοίκηση, πρέπει να τονίσουμε πως στις κλίμακες στις οποίες και αναφερόμαστε, κάνουμε λόγο κατά το πλείστον για δημόσια διοίκηση. Οι λοιπές μορφές διοίκησης, αν και σαφώς είναι σημαντικές,

δε δύνανται να συμβάλουν στον προγραμματισμό, εν γένει, τέτοιων χωρικών ενότητων, άμεσα. Η διοίκηση πρέπει να ασκείται ανά χωρικές ενότητες, που μπορούν να διακρίνονται και να λειτουργούν αυτόνομα, στα πλαίσια, όμως μιας κεντρικής διοίκησης, που έχει συντονιστικό ρόλο.

Πρώτα, όμως, πρέπει να αποσαφηνιστεί η έννοια της διοίκησης, ούτως ώστε να μη συγχέεται με την αντίστοιχη της διακυβέρνησης. Διοίκηση, σύμφωνα με τη Βικιπαιδεία (2009) είναι ιδίως ευρεία έννοια μέσω της οποίας καθορίζεται σε αδρές γραμμές ο τρόπος της καλύτερης δυνατής οργάνωσης ομάδων ανθρώπων με σκοπό την ταχύτερη υλοποίηση συγκεκριμένων στόχων. Κατά συνέπεια, «ο όρος προσβλέπει μέσω στοχοποίησης στο "optimum" της βέλτιστης και αποδοτικότερης λειτουργίας των ομάδων (ανθρώπινου δυναμικού) στις οποίες και από τις οποίες αυτή εφαρμόζεται» (Βικιπαιδεία, 2009). Ο όρος διακυβέρνηση, έχει να κάνει με το σύνολο των κανόνων, των διαδικασιών και των πρακτικών άσκησης των εξουσιών, σύμφωνα με την Europa (2009). Αν και είναι δύο πράγματα διαφορετικά, ωστόσο μοιάζουν. Άλλωστε, σύμφωνα με το Μπεριάτο (2008), η διακυβέρνηση είναι και αυτή μια μορφή διοίκησης.

Μιλώντας για διοίκηση, γενικότερα, διαπιστώνεται πως και σε αυτήν υπάρχουν παρόμοια, με το σχεδιασμό, επίπεδα. Στη διοικητική κορωνίδα βρίσκεται το κεντρικό κράτος, όπου έχει τη γενική εποπτεία και αποτελεί το κέντρο λήψης αποφάσεων. Για να διοικηθεί, όμως, μια χώρα κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο θα πρέπει να επωμιστούν οι αρμοδιότητες και να συγκεκριμενοποιηθούν, όσο η κλίμακα αναφοράς μειώνεται. Αυτό πραγματοποιείται σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας, που ισχύει βάσει της Συνθήκης του Μάαστριχτ, ως οργανωτική αρχή που συμβάλει στην κατανομή αρμοδιοτήτων (Σιούτη, 2001, σ.62).

Κάτω από την κεντρική διοίκηση, υπάρχει η περιφερειακή διοίκηση, που βρίσκεται σε συνεχή αλληλεπίδραση με την προηγούμενη. Η περιφερειακή αρχή έχει υπό την εποπτεία της θέματα που άπτονται της εν λόγω περιοχής, που είναι η συγκεκριμένη περιφέρεια. Αυτός ο διοικητικός τομέας εξελίσσεται πλέον σε έναν από τους σημαντικότερους για την άσκηση διοίκησης και πολιτικής, μιας που θεωρείται πως έχει το πλέον ικανοποιητικό μέγεθος, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται και στο σχετικό ορισμό¹⁵ που δίδει ο Μπεριάτος (2000), και εντός αυτής ενεργοποιούνται δυνάμεις ικανές για ενίσχυση της αναπτυξιακής πορείας της χώρας στην οποία και ανήκει. Η περιφέρεια αντιμετωπίζει προβλήματα διοίκησης, ίσως γιατί δεν έχει ακόμη οριστεί ορθά. Για το λόγο αυτό συχνά η οριοθέτηση, εκ νέου, των περιφερειών αποτελούσε αντικείμενο συζητήσεων. Τα προβλήματα του περιφερειακού χώρου, όπως τονίζει ο Μπεριάτος (2000) σχετίζονται με το πρόβλημα της φύσης της περιφέρειας, της γεωγραφικής σύνθεσης του χώρου με τις ανθρώπινες κοινωνίες και, τέλος, το πρόβλημα της μεθοδολογικής προσέγγισης της έρευνας, σε σχέση με το ερευνητικό σχήμα ή πρότυπο που έχει υιοθετηθεί.

Στο επόμενο επίπεδο, βρίσκονται οι νομαρχιακές αυτοδιοικήσεις. Ο 2^{ος} βαθμός τοπικής αυτοδιοίκησης, οι νομαρχιακές αυτοδιοικήσεις, που δημιουργήθηκαν με τους Ν. 2218 και 2240/1994, ασκούν διοίκηση σε περιοχές μικρότερες της περιφέρειας και μεγαλύτερες των δήμων, αποτελώντας «τον κορμό του αποκεντρωτικού συστήματος της χώρας» (Χλέπας, 2001, σ.73), διασπώντας την παλαιότερη συγκεντρωτική διοικητική παράδοση της χώρας (Σπανού, 2001, σ.171). Προβλήματα,

¹⁵ «Περιφέρεια είναι ένα ανοικτό χωρικό σύστημα μεγέθους αμέσως κατώτερο από εκείνο του Εθνικού Κράτους που αποτελείται από συνεχόμενες περιοχές (χωρική συνέχεια) και που διακρίνεται από μια ξεχωριστή ενότητα και ιδιαιτερότητα» (Μπεριάτος, 2009).

πάντως, υπάρχουν και στο νομαρχιακό επίπεδο, τα οποία, εν προκειμένω, έχουν να κάνουν με τη διοίκηση και την ύπαρξή των, εν γένει. Ως γνωστόν, η διάκριση των νομαρχιών έγινε βάσει των εκλογικών περιφερειών, κατ' αρχήν. Ωστόσο, στην περίπτωση της Αττικής και της Θεσσαλονίκης δεν έγινε κάτι τέτοιο. Στην πρώτη, η Αττική (υπερνομαρχία Αθηνών) διαιρέθηκε σε δύο εκλογικές περιφέρειες και σε δύο νομαρχίες. Στη δεύτερη, οι δύο υπάρχουσες εκλογικές περιφέρειες συνενώθηκαν σε έναν νομό. Η απόφαση αυτή παρουσίασε ορισμένες αντιφάσεις. Τα δύο μεγαλύτερα πολεοδομικά συγκροτήματα της Χώρας αντιμετωπίστηκαν διαφορετικά¹⁶. Αν τα κριτήρια ήταν ίδια και στις δύο περιπτώσεις, παρατηρείται από το Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης (2008, σ.57), «θα έπρεπε ή η Θεσσαλονίκη να χωρισθεί σε δύο Νομαρχίες (κατά το αντίστοιχο της Αττικής) ή συνολικά η Αττική να αποτελέσει μια ενιαία Νομαρχία κατά το πρότυπο της Θεσσαλονίκης». Εξαίρεση, όμως έχει γίνει και στην περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης. Όλες αυτές οι διαφοροποιήσεις, σε συνδυασμό με τους επί πλέον ρόλους των περιοχών αυτών, δημιουργεί διοικητική σύγχυση, που είναι ακόμη εντονότερη με την απουσία ταυτόσημου σχεδιαστικού εργαλείου για τη συγκεκριμένη χωρική ενότητα.

Ακόμη μικρότερη διοικητική κλίμακα αποτελούν οι πρωτοβάθμιοι ΟΤΑ, οι δήμοι και οι κοινότητες δηλαδή. Οι δήμοι στη χώρα μας είναι μια μορφή διακυβέρνησης που έχει μεγάλη προϊστορία, μιας που προϋπάρχει από τα κλασικά χρόνια. Στη σύγχρονη ιστορία και μετά την απελευθέρωση του ελληνικού κράτους, το 1832, συγκροτήθηκαν δήμοι σε σημαντικά αστικά κέντρα, που τροποποιήθηκαν με διατάγματα του 1923. Η κατάσταση έμεινε στάσιμη ως το 1997 και την υλοποίηση του Σχεδίου Καποδίστρια, με το Ν. 2539/97, ο οποίος προέβλεπε τη συνένωση ή συγχώνευση κοινοτήτων για τη δημιουργία Δήμων, με ορισμένες εξαιρέσεις που παρέμειναν αυτόνομες κοινότητες (Βικιπαίδεια, 2009). Αυτό έγινε με σκοπό την καλύτερη άσκηση διοίκησης και σε χωρικές ενότητες όπου αυτό να είναι ευκολότερο. «Οι περισσότερες από αυτές απορροφήθηκαν από τους όμορους Δήμους τους στη δεύτερη φάση του Σχεδίου, ενώ μια τρίτη φάση προέβλεπε τη συνένωση των Δήμων σε *Συμπολιτείες*, όμως η υλοποίησή της δεν έχει αρχίσει» (Βικιπαίδεια, 2009).

Η κατάσταση, βέβαια, δεν είναι τόσο απλοϊκή, σε μια κοινωνία παγκοσμιοποιημένη, όπως είναι αυτή που ζούμε σήμερα, σχεδόν σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης ζωής: εκπαίδευση, διοίκηση, εμπόριο (Παπαγεωργίου, 2001) οικονομία, τεχνολογικές αλλαγές, τριτογενεποίηση (Ανδρικοπούλου, κ.ά., 2007, σ.54) και παραγωγή. Τα διοικητικά επίπεδα είναι περισσότερα και ίσως συγκεντρωτικότερα. Πάνω από το εθνικό επίπεδο, υπάρχουν, επιπρόσθετα, και το διεθνές και το ευρωπαϊκό επίπεδο, όπου χωρικά αποτυπώνεται με τα παγκόσμια και τα ευρωπαϊκά κέντρα, αντίστοιχα, όπως παρουσιάζουν οι Wilks-Hegg, et. all. (2003 σε (Ανδρικοπούλου, κ.ά., 2007, σ.55).

Αν και δεν έχουμε αναλύσει τη συσχέτιση των δυο διαδικασιών, παρά μόνο την κάθε μια ξεχωριστά, και ωστόσο, παρατηρούνται διαφοροποιήσεις ανάμεσα στα επίπεδα του χωρικού σχεδιασμού και της διοίκησης καθώς και προβλήματα και στους δύο χώρους. Προσπαθώντας, εν συντομία, να διαπιστώσουμε τη συσχέτιση, θα διαπιστωθεί πως το κεντρικό κράτος ασκεί εξουσία σε επίπεδο εθνικό και συνεπώς, σχετίζεται με τα εθνικά χωροταξικά σχέδια. Η περιφερειακή διοίκηση αντιστοιχεί στο περιφερειακό επίπεδο και συνεπώς στα περιφερειακά χωροταξικά σχέδια. Στις νομαρχιακές αυτοδιοικήσεις, όμως, ενώ το χωρικό πεδίο αναφοράς

¹⁶ Μια ακόμη διαφοροποίηση των «μητροπολιτικών περιοχών» σε σχέση με τα άλλα αστικά κέντρα.

τους είναι συγκεκριμένο, δεν αντιστοιχεί κανένα θεσμοθετημένο σχέδιο απόλυτα, όπως προειπώθηκε. Δύναται να τυγχάνει να υπάρχει ταύτιση, δεν υπάρχει σχετική πρόθεση. Επί παραδείγματι, αξίζει να αναφέρουμε πως το ρυθμιστικό σχέδιο μπορεί να καλύπτει δύο ή περισσότερους νομούς, ή να περιλαμβάνει τμήμα νομού-ων, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει καθορισμένη δράση, βάσει σχεδίου, κάτι που πραγματοποιείται στους πρωτοβάθμιους ΟΤΑ, τόσο μέσω του επιχειρησιακού, όσο και μέσω του γενικού πολεοδομικού, ενώ σε παρόμοια φιλοσοφία κινείται η Ζώνη Οικιστικού Ελέγχου. Για τις μικρότερες χωρικές ενότητες, πάλι υπάρχει σχετικό πρόβλημα, στον τομέα των δημοτικών διαμερισμάτων. Ωστόσο, η προβληματική στην κλίμακα αυτή είναι μικρότερη, λόγω μεγέθους και περιορισμένης δυνατότητας επέμβασης, σε συνδυασμό με την ύπαρξη μικρών αρμοδιοτήτων των αντίστοιχων διοικητικών οργάνων. Τα σχεδιαστικά εργαλεία τέτοιας κλίμακας, που είναι χωρικής καθεαυτού φύσεως (Σαράτσης, 2009), ανήκουν διοικητικά στην αρμόδια πολεοδομική υπηρεσία του εκάστοτε δήμου, γιατί στην προκειμένη περίπτωση η αρχή της επικουρικότητας δε θα μπορούσε να δράσει αποτελεσματικά. Παρατηρούμε, δηλαδή, μια αναντιστοιχία στα επίπεδα σχεδιασμού και άσκησης πολιτικής και στα όργανα και «επίπεδα» άσκησης εξουσίας, παρά του ότι η έννοια της πολιτικής και η έννοια της διοίκησης συμπίπτουν.

Η παραπάνω κατάσταση ενισχύεται προς μια αρνητικότερη οδό, αν εστιάσουμε σε ένα ακόμη γεγονός για τον ελληνικό χώρο. Αν και πάντα, υπήρχε το σχετικό σχήμα των δύο παραλλήλων καταστάσεων, γεωγραφικής επικράτειας και διοίκησης, παρά τα προβλήματα αναντιστοιχίας που αυτό παρουσίαζε, υπάρχει και μια ακόμη έλλειψη που έχει να κάνει με τη στατικότητα των διοικητικών δομών που ακολουθούν με μεγάλη υστέρηση τις χωρικές πραγματικότητες, που χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερη δυναμική, προσπαθώντας με αυτόν τον τρόπο να τις εκφράσουν (Μπεριάτος, 2008, σ.12). Πέραν αυτού, όμως, υπάρχει και η απουσία της αντίρροπης πορείας, δηλαδή της δημιουργίας νέων γεωγραφικών και χωροταξικών σχέσεων, με αφορμή τις υπάρχουσες διοικητικές δομές. «Σε κάθε περίπτωση η αισθητή διαφορά φάσεως μεταξύ τους έχει σημαντικές παρενέργειες στην αναπτυξιακή διαδικασία» (Μπεριάτος, 2008, σ.12).

Αν και η αναντιστοιχία, για την οποία κάναμε πριν λόγο, είναι διαπιστωμένη, δεν υπάρχει πρόθεση για εξάλειψή της. Και εδώ γεννάται το ερώτημα, γιατί να επιθυμεί η διοίκηση να συνεχίζει να υπάρχει ένα κενό στην άσκηση πολιτικής και σχεδιασμού. Η αιτιολογία είναι προφανής. Αν και είναι αναγκαίο και ιδιαίτερα θετικό για την ανάπτυξη μιας περιοχής, οποιασδήποτε έκτασης, να υπάρχουν πολλά και διάφορα επίπεδα σχεδιασμού, όπου σε κάθε περίπτωση θα τονίζονται διαφορετικές πτυχές της περιοχής, ανάλογα με την κλίμακα, η ύπαρξη πολλών σχεδίων δυσχεραίνει στην πράξη τη διαδικασία λήψης αποφάσεων και το γενικότερο σχεδιασμό, ενώ πιθανώς υπάρχει αλληλοεπικάλυψη, τόσο μεταξύ των σχεδίων, όσο και μεταξύ των προτεινόμενων κινήσεων.

Επίσης, πρέπει να αναφερθούμε και στη μη ύπαρξη έντονων αλληλεπιδράσεων, στην πράξη, μεταξύ των υπερκείμενων και υποκείμενων σχεδίων, όπως αναφέρει ο Jessop (2002 σε Ανδρικοπούλου, κ.ά., 2007, σ.55). Οι σχέσεις, πλέον, σύμφωνα με τον ίδιο αναπτύσσονται σε μια

οριζόντια, τελείως, λογική και οι εγκάρσιες αλληλεξαρτήσεις έχουν περάσει σε δεύτερη μοίρα, αν και κατά προσωπική άποψη, είναι εξίσου και ιδιαίτερα σημαντικές.

Πέραν τούτου, υπάρχουν και προβλήματα στο σχεδιασμό που δεν αντικατοπτρίζουν προβλήματα στη διοίκηση. Ειρήσθω εν παρόδω, μπορούμε να αναφερθούμε στην κοινή αρχή της «ευελιξίας» που θεωρητικά πρέπει να εφαρμόζεται τόσο στο σχεδιασμό, όσο και στη διοίκηση, καθιστώντας του διοικητικούς φορείς (είτε δημόσιους, είτε ιδιωτικούς) ανταγωνιστικότερους και με συγκριτικό πλεονέκτημα (Υδρόγειος, 2009).

Τα όσα παρατηρούμε παραπάνω σε επίπεδο χώρας, μπορούν να διαπιστωθούν και σε επίπεδο μητροπολιτικού κέντρου, και τα προβλήματα διαφαίνονται μεγαλύτερα, όταν ξεφεύγουμε από την αποτύπωση και εστιάσουμε στη «ζωντανή»-δυναμική διοίκηση των περιοχών αυτών, κάτι που θα πραγματοποιηθεί στην ακόλουθη ενότητα.

Η προβληματική του σχεδιασμού και της διοίκησης στις μητροπολιτικές περιοχές

Η συγκρότηση και η δημιουργία των μητροπόλεων, ως χωρικών και διοικητικών οντοτήτων, στηρίζεται στην ανάγκη για ανάπτυξη και αξιοποίηση οικονομιών κλίμακας καθώς και ορθολογικής οργάνωσης με αποτέλεσμα να ξεπεραστούν οι οίεσδήποτε προκύπτουσες αρνητικές οικονομίες από το μεγάλο μέγεθος (Μπεριάτος, 2008, σ.3). Ο μητροπολιτικός τύπος ανάπτυξης αστικών κέντρων ήταν μια τάση παλαιότερη στον πολεοδομικό σχεδιασμό, που αρχίζει να ξεπερνιέται, λόγω διαφόρων προβλημάτων που προέκυψαν κατά τη λειτουργία της. Στην Ελλάδα, πάντως, που παρακολουθεί τις εξελίξεις από απόσταση, η τάση για μητροπολιτική συγκέντρωση είναι κυρίαρχη αυτήν την περίοδο, ενώ η Ευρώπη ξεκινά προσπάθειες αποκέντρωσης (Γούσιος, 2008).

Πέραν, όμως, των χωρικών- χωροταξικών- πολεοδομικών προβλημάτων που παρουσιάζονται σε τέτοιου τύπου αστικά κέντρα, υπάρχουν και προβλήματα διοικητικά. Ο μητροπολιτικός χώρος είναι μια ιδιότυπη και υβριδική μορφή χώρου που δέχεται την ασυνενοησία και τις εσωτερικές αντιθέσεις των διοικητικών επιπέδων. Είναι περιοχές όπου οι «χωρικές διαστάσεις της διακυβέρνησης και οι εδαφικές οριοθετήσεις της διοίκησης διαπλέκονται σε πολυεπίπεδες και διατομεακές σχέσεις» (Ανδρικοπούλου, κ.ά., 2007, σ.56).

Ας δούμε την κατάσταση που επικρατεί στο χαρακτηριστικό παράδειγμα της πρωτεύουσας, ούτως ώστε, να μπορεί κανείς να εξάγει συμπεράσματα για τη λειτουργία παρόμοιων καταστάσεων στην Ελλάδα. Η κατάσταση στην ευρύτερη περιοχή της Αττικής είναι ιδιαίτερα μπερδεμένη. Ο Μπεριάτος (2008:13), χαρακτηριστικά, παρομοιάζει την κατάσταση ως «ένα διοικητικό αλαλούμ». Και πράγματι, η κατάσταση σήμερα στην Αττική έχει ξεφύγει από οιονδήποτε σχεδιασμό (Χιωτάκης, 2007). «Υπουργεία, οργανισμοί κοινής ωφέλειας, περιφερειακό συμβούλιο, τέσσερις νομαρχίες, 150 δήμοι και κοινότητες και δεκάδες άλλοι φορείς και υπηρεσίες, όλων των κατηγοριών και επιπέδων εμπλέκονται και συμπλέκονται στο χώρο αυτό παραμένοντας όχι μόνο ασυντόνιστοι αλλά και εξουδετερώνοντας ο ένας τη δράση του άλλου» (Μπεριάτος, 2008, σ.13).

Ας δούμε, όμως, αναλυτικά την υφιστάμενη κατάσταση σε διοικητικό επίπεδο στην μητροπολιτική περιοχή Αττικής. Η Αττική, ως γνωστόν,

Εικόνα 1: Οι τομείς της νομαρχίας Αθηνών και η νομαρχία Πειραιώς

Πηγή: Νομαρχία Αθηνών, 2009.

αποτελεί μια από τις 13 περιφέρειες της χώρας (Περιφέρειες της Ελλάδος, 2009), και ταυτόχρονα δύο νομούς της χώρας: τη νομαρχία Αθηνών και τη νομαρχία Πειραιώς. Η νομαρχία Αθηνών διαιρείται σε τέσσερις τομείς, σκοπός της δημιουργίας των οποίων είναι η αποκέντρωση των Υπηρεσιών, για την καλύτερη εξυπηρέτηση των πολιτών (Νομαρχία Αθηνών, 2009). Η νομαρχία Πειραιώς, βρίσκεται στα νότια του μητροπολιτικού συγκροτήματος και πέραν της χωρικής δικαιοδοσίας της στην Αττική, ασκεί διοίκηση και στα μακρινά Κύθηρα (Νομαρχία Πειραιά, 2009). Όλα αυτά, λειτουργούν υπό τη σκέπη της Υπερνομαρχίας Αθηνών και Πειραιώς (Υπερνομαρχία Αθηνών και Πειραιώς, 2009).

«Παράλληλα εξακολουθεί να υπάρχει και μια σκιώδης διοικητική διαίρεση σε 7 επαρχίες (Αττικής, Αιγίνας, Μεγαρίδος, Πειραιώς, Τροιζηνίας, Υδρας, Κυθήρων) η οποία είναι υπόλειμμα των δυο παλαιότερων Νομών και Νομαρχιών της Αττικής και του Πειραιώς» (Μπεριάτος, 2008).

Σε σχέση με τις εκλογικές περιφέρειες, η Αττική διαιρείται σε 5 εκλογικές περιφέρειες (Α' Αθηνών, Β' Αθηνών, Α' Πειραιώς, Β' Πειραιώς, Υπόλοιπο- Αττικής) (Βικιπαιδεία, 2009). Είναι οι μοναδικές περιφέρειες τέτοιου τύπου στην χώρα που δε συμπίπτουν με τα εκάστοτε διοικητικά όρια νομού ή νομαρχίας (Μπεριάτος, 2008). «Αποτέλεσμα αυτής της απαράδεκτης αλλά όχι και ανεξήγητης αλληλοκάλυψης των ορίων αυτών είναι το συνηθισμένο πλέον, αλλά τραγελαφικό φαινόμενο της σύγχυσης που προκαλείται πάντα στις βουλευτικές εκλογές κατά την διανομή των ψηφοδελτίων των οποίων παραλείπεται συνήθως η αποστολή είτε στην Β' Αθηνών, της οποίας τμήμα ανήκει στην νομαρχία Πειραιώς (Γλυφάδα, Άλιμος κλπ) είτε στην Β' Πειραιώς της οποίας τμήμα ανήκει στην νομαρχία Δυτικής Αττικής (Κορυδαλλός κλπ.)» (Μπεριάτος, 2008).

Σε σχέση με τους πρωτοβάθμιους ΟΤΑ, ο αριθμός τους ανέρχεται στους 150, ενώ τα διοικητικά τους όρια δεν είναι γνωστά, πολλές φορές, ακόμη και στους ίδιους τους πολίτες!¹⁷

Πέραν, όμως της πολιτικής διαίρεσης, υπάρχει και η διαίρεση που πραγματοποιείται, βάσει της εκκλησιαστικής δομής του μητροπολιτικού κέντρου. Η άσκηση διοίκησης στην Ορθόδοξη Εκκλησία πραγματοποιείται μέσω των μητροπόλεων. Οι διοικητικές αυτές μονάδες που βρίσκονται στην Αττική είναι επτά και συγκεκριμένα οι: Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών, η Ιερά Μητρόπολη Αττικής, η Ιερά Μητρόπολη Μεσσογαίας και Λαυρεωτικής, η Ιερά Μητρόπολη Μεγάρων και Σαλαμίνας (Ιερά Μητρόπολη Αττικής, 2009), η Ιερά Μητρόπολη Νίκαιας, η Ιερά Μητρόπολη Υδρας, Σπετσών, Αιγίνης, Ερμιονίδος και Τροιζηνίας και τέλος, η Ιερά Μητρόπολη Πειραιώς. Η Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών, με τη σειρά της υποδιαιρείται σε 13 αρχιεπισκοπικές περιφέρειες - οι μόνες και τα ησυχαστήρια δεν περιλαμβάνονται στις προηγούμενες ενότητες - (Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών, 2009), όπως και οι μητροπόλεις σε αρχιερατικές περιφέρειες, ενώ τα όρια¹⁸ των είναι τελείως διαφορετικά από εκείνα των νομών και νομαρχιών, ενώ την κατάσταση περιπλέκουν έτει περισσότερο οι θεσμοί

¹⁷ Συχνά, κανείς, μέσω διαδικτύου, μπορεί να διαπιστώσει πως υπάρχουν συζητήσεις μεταξύ Αθηναίων που αναζητούν διοικητικά όρια για οικίες τους υποθέσεις.

¹⁸ Για πεισσότερα σχετικά, πρβλ σε ιστοτόπους των Ιερών Μητροπόλεων.

της υπερτιμίας και της εξαρχίας¹⁹. Και αυτό, χωρίς να σκεφτεί κανείς τα διοικητικά όρια της κάθε ενορίας...

Ας μη λησμονούμε πως τα όσα προαναφέρθηκαν έχουν να κάνουν μόνο με τη δικαιοδοσία και δεν έχουν περιλάβει θέματα άσκησης πολιτικής και σχεδιασμού, που πιθανώς να αλληλεπικαλύπτονται και να δίδουν αντίθετες κατευθύνσεις με αποτέλεσμα να μη δύναται να υπάρξει ρύθμιση των θεμάτων που καλούνται οι εκάστοτε φορείς να αντιμετωπίσουν.

Ύστερα από αυτήν τη σύντομη παρουσίαση των διοικητικών θεσμών στην Αττική, μπορεί εύκολα ο οποιοσδήποτε να διαπιστώσει πως σαφώς και υπάρχουν αλληλεπικαλύψεις, ενώ η κατάσταση αυτή δοκιμάζει τις «αντοχές των ιεραρχικών διοικητικών σχημάτων, αφήνοντας ανοιχτά μια σειρά από ζητήματα, όπως η μετάβαση από ιεραρχικούς θεσμούς σε δίκτυα δημοσίου-ιδιωτικού, η αποκλειστική ή επικαλυπτόμενη δικαιοδοσία ανάμεσα σε εδαφικές ενότητες, ο εξειδικευμένος ή γενικός χαρακτήρας των αρμοδιοτήτων κάθε επιπέδου, το [...] περιεχόμενο των αρμοδιοτήτων σε εδαφικό και τομεακό επίπεδο» (Ανδρικοπούλου, 2007, σ.56).

Πιστεύεται, πως η κατάσταση αυτή πρέπει να αμβλυνθεί και μόνο με αυτόν τον τρόπο θα μπορέσει να λειτουργήσει συντονισμένα ένα μητροπολιτικό κέντρο. Έτσι, θα μπορεί ο σχεδιασμός να συνταυτιστεί με τη διοίκηση και να υπάρχει το βέλτιστο αποτέλεσμα. «Η θεωρία του χάους», αν και σίγουρα έχει εφαρμογή και στο σχεδιασμό (Ηλιάδης, κ.ά., προσεχώς), δε μπορεί να έχει αποτέλεσμα θεμιτό στην προκειμένη περίπτωση και ανάπτυξη ικανοποιητική σε σχέση με τη στοχευόμενη.

Η ανάπτυξη σε σχέση με την άσκηση διοίκησης, πολιτικής και σχεδιασμού

Μέχρι τώρα, στο εν λόγω άρθρο, ο σχεδιασμός παρουσιάζεται ως ένας παράγοντας που συνταυτίζεται με τη διοίκηση και τη διακυβέρνηση. Πλέον, θα παρουσιαστεί και μια ακόμη άποψη περί σχεδιασμού. Σύμφωνα με τους Ανδρικοπούλου, κ.ά. (2007, σ.380), ο σχεδιασμός του χώρου δεν αποτελεί ξεχωριστή παράμετρο που συμπορεύεται της διακυβέρνησης, αλλά είναι παράμετρος που εμπεριέχεται στη διακυβέρνηση, και έχει σκοπό να συμβάλει στην αποτελεσματικότητα και τη μεγιστοποίηση του οφέλους (Πολύζος, 2009) των πολιτών που αναφέρονται σε μια χωρική ενότητα, που δεν είναι αναγκαίο να συμπίπτει στην «εδαφική δόμηση των πολιτικών θεσμών και της διοίκησης» (Ανδρικοπούλου, 2007, σ.380), όπως και στην περίπτωση των μητροπολιτικών περιοχών.

Με αυτόν τον τρόπο δύναται όχι μόνο να επιτευχθεί συντονισμός ανάμεσα στις δράσεις, αλλά και να τείνει να βελτιστοποιηθεί η ευημερία των πολιτών. Έτσι, βελτιώνεται μια πολύ σημαντική για την οικονομική ανάπτυξη παράμετρος: το επίπεδο κοινωνικής ευημερίας, που αν θεωρηθεί

¹⁹ Οι τίτλοι υπέρτιμος και έξαρχος επειδή δεν είναι ευρέως γνωστοί ερμηνεύονται σε αυτό το σημείο για τη διευκόλυνση των αναγνωστών: ο όρος "υπέρτιμος" σχετίζεται με τη θέση αλλά και την σπουδαιότητα του εκάστοτε θρόνου, ενώ ο όρος "έξαρχος" αναφέρεται στην ειδική ευθύνη και την αποστολή που αναλαμβάνει ο Μητροπολίτης. Η έννοια έξαρχος έχει δύο σημασίες: Η πρώτη δηλώνει τον Μητροπολίτη ο οποίος έχει τα πρωτεία σε μια συγκεκριμένη περιοχή. Αυτό γίνεται για να διακρίνεται ο θεσμός του μητροπολίτη από αυτόν του επισκόπου. «**Η δεύτερη** έννοια του Εξάρχου είναι ότι αποστέλλεται από τον Πατριάρχη ως αντιπρόσωπός του "πρός άσκησιν των πατριαρχικών δικαίων". Με αυτήν την σημασία το έργο των Εξάρχων ήταν πολυδιάστατο» (Ιερά Μονή Γεννησίου της Θεοτόκου, 2009).

πως ποσοτικά υπολογίζεται, θα διαπιστωθεί αύξηση²⁰. Αν αυτό πρακτικά, έχει εφαρμογή γενικότερα, θα σηματοδοτήσει αύξηση του επιπέδου ικανοποίησης των πολιτών (κυρίως στα μητροπολιτικά κέντρα, που θα μεγεθυνθούν, μιας που όπως τονίζει ο Πετράκος(2009), οι μητροπολιτικές περιοχές είναι αυτές που παρουσιάζουν τα υψηλότερα επίπεδα ανάπτυξης) και θα βελτιώσει τη λειτουργικότητα των διοικητικών οργάνων και τη διαδικασία λήψης αποφάσεων (και στην περιφέρεια και στα μητροπολιτικά κέντρα). Με αυτή τη λογική θα μπορούσε να γίνει λόγος και για περιφερειακή ανάπτυξη, ως μια ειδική μορφή της γενικότερης προκαλούμενης οικονομικής ανάπτυξης, που προκύπτει από αυτές τις θετικές οικονομίες κλίμακας. Άλλωστε, η ανάπτυξη είναι σκοπός της άσκησης πολιτικής και διοίκησης..

Πέραν αυτών, όμως, η περιφερειακή ανάπτυξη είναι αποτέλεσμα των συγκειρωτικών δυνάμεων που θα ενισχυθούν ύστερα από την πλήρη προσαρμογή του σχεδιασμού με τη διοίκηση και αντιστρόφως. Η συγκέντρωση είναι κάτι που αναμένεται να πραγματοποιηθεί, λόγω των θετικών οικονομιών κλίμακας και της ταυτόχρονης απομάκρυνσης οιωνδήποτε αρνητικών οικονομιών κλίμακας, λόγω του συντονισμού ανάμεσα στους φορείς και την άσκηση πολιτικής εκ μέρους των. Η ύπαρξη ιεραρχημένου οικιστικού δικτύου, που πραγματοποιείται μέσω του σχεδιασμού και οι (δημόσιες) επενδύσεις στο χώρο, ως απόρροια της διοίκησης, συγκροτούν τα πρώτα βήματα για τον προγραμματισμό σε περιφερειακό επίπεδο και την περιφερειακή ανάπτυξη, εν γένει, σύμφωνα με τους Ανδρικοπούλου και Καυκαλά (1985, σ.59).

Η συμβολή της συνοδοιπορίας των τομέων του σχεδιασμού και της διοίκησης θα επιδράσει στην περιφερειακή ανάπτυξη με τρόπο τέτοιο που θα συμβάλει σε μόνιμες αλλαγές και τροποποιήσεις στον προγραμματισμό, προς τη θετική πλευρά, που αν χρησιμοποιηθούν με τον ορθό τρόπο προωθείται ταυτοχρόνως και η εθνική ανάπτυξη, μη επιτρέποντας στην περιφερειακή ανάπτυξη να λειτουργήσει ανταγωνιστικά με την προηγούμενη.

Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας από τα παραπάνω, εξάγεται, αβίαστα, το συμπέρασμα πως η προσαρμογή του σχεδιασμού στη διοίκηση θα έχει ιδιαίτερα θετικές επιδράσεις στις περιοχές εφαρμογής. Η ύπαρξη ενός συνεκτικού και ολοκληρωμένου σχεδιασμού, σε συνδυασμό με αντίστοιχες αποφάσεις εκ μέρους της διοίκησης, σε χωρικές ενότητες, ακριβώς προσδιορισμένες και διακεκριμένες (Μπεριάτος, 2008) και με μέσα- σχέδια που άπτονται στις περιοχές αυτές, μπορούν να οδηγήσουν σε ένα πολύ ικανοποιητικό όραμα για το χώρο και τους κατοίκους του, σε οποιαδήποτε κλίμακα και αν αναφερόμαστε. Η υλοποίηση μιας τέτοιας προοπτικής καλλιεργεί ένα ανταγωνιστικό κλίμα εντός της επικράτειας της χώρας και συμβάλει στην ανάδειξη της στον ευρύτερο χώρο.

Οι κινήσεις πάντως πρέπει να γίνουν με σταθερά βήματα με βάθος σκέψης και βάθος χρόνου. Είναι μια αναπτυξιακή ευκαιρία, που ενώ φαινομενικά δε δείχνει τόσο σημαντική, είναι από τις πρωταρχικές στον τομέα της

²⁰ Η γενική συνάρτηση βελτιστοποίησης είναι η παρακάτω (Πολύζος, 2009):

$$\text{opt } Z = \sum_{j=1}^n c_j x_j \quad (1)$$

όπου, c_j η στάθμιση του συντελεστή και x_j η παράμετρος επιρροής.

ανάπτυξης. Η ευκαιρία αυτή, λοιπόν, δεν πρέπει να χαθεί! Πρέπει να αξιοποιηθεί ορθά.

Πηγές Τεκμηρίωσης

Βιβλιογραφία

- Ανδρικοπούλου, Ε., και Γ. Καυκαλάς, 1985, *Η ρύθμιση του περιφερειακού χώρου, θεωρία και πρακτική*, Εκδόσεις Παρατηρητής.
- Ανδρικοπούλου, Ε., Α. Γιαννακού, Γ. Καυκαλάς, Μ. Πιτσιαβά-Λατινοπούλου, 2007, *Πόλη και πολεοδομικές πρακτικές*, Εκδόσεις Κριτική.
- Begg, D., S. Fischer and R. Dornbusch, 1998, *Εισαγωγή στην Οικονομική*, τόμος Α', Εκδόσεις Κριτική.
- Δημαδάμα, Ζ., 2008, *Οικονομία, Ανάπτυξη, Περιβάλλον. Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Πολιτικές Αειφόρου Ανάπτυξης*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Ηλιάδης, Φ., Χ. Κυριακίδης και Α. Σιουτοπούλου, (προσεχώς), *Η θεωρία του χώρου και της πολυπολοκότητας στο χωρικό σχεδιασμό*.
- Καβαδίας, Π., 1992, *Δείκτες Περιφερειακής Ανάπτυξης της Ελλάδας*, ΚΕΠΕ.
- Κατσέλη, Λ. και Θ. Μεγούλα, 2001, *Μακροοικονομική Θεωρία και Πολιτική*, ΕΑΠ.
- Κουτούπα-Ρεγκάκου, Ε., 2007, *Δίκαιο του Περιβάλλοντος*, Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Μανδάλα, Μ., 1993, *Λεξικό της ελληνικής γλώσσας*, Εκδόσεις Τεγόπουλος-Φυτράκης.
- Meier, G., M., 1995, *Leading Issues in Economic Development*, Oxford University Press.
- McCann, P., 2002, *Αστική και Περιφερειακή Οικονομική*, Εκδόσεις Συμμετρία.
- Μπεριάτος, Η., 2000, *Σημειώσεις Ανθρωπογεωγραφίας*.
- Οικονόμου, Δ., 2008, *Σημειώσεις για το μάθημα «πολεοδομική πολιτική»*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Παπαρηγορίου, Β., 2007, *Πολεοδομία: Εισαγωγή, θεσμοί, πολιτική*, Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Πολύζος, Σ., και Α. Ποτουρίδης, 2006, *Λιμάνια και Περιφερειακή Ανάπτυξη*.
- Σκούντζος, Θ., 2005, *Οικονομική Ανάπτυξη: Θεωρία-Προβληματισμοί*, τόμος Ι, Εκδόσεις Σταμούλης.

Άρθρα σε συλλογικούς τόμους

- Allmendiger, P., 2006, 'Συστημικές και Ορθολογικές θεωρίες του σχεδιασμού' σε W. Alnso, P. Allmendiger, Δ. Γεωργούλης, D. Harvey, A. Faludi, Η., Lefebvre, J. Lojkine, K. Mannheim, S. Roweis, M. J. Thomas, Γ. Σαρηγιάννης, Α. J. Scott και Κ. Σταμάτης, 2001, *Συγκριτικές Προσεγγίσεις στη θεωρία και τη φιλοσοφία του αστικού σχεδιασμού*, Εκδόσεις Παπαζήση.
- Κυριακίδης, Χ., Μ., 2007. 8ο Βραβείο: Εκπαίδευση Επαγγελματική κατάρτιση και Απασχόληση. σε 13^{ος} Πανελλήνιος Φοιτητικός Διαγωνισμός: *Εκπαίδευση Επαγγελματική κατάρτιση και Απασχόληση*. Εκδόσεις Κέρκυρα. Αθήνα.
- Σιούτη, Γ., 2001, 'Η κεντρική διοίκηση-Αποκέντρωση' σε Ε. Σπηλιωτόπουλος και Α. Μακρυδημήτρης, 2001, *Η δημόσια διοίκηση στην Ελλάδα*, Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Σπανού, Κ., 2001, 'Δημόσια Διοίκηση και Δημόσια Πολιτική, σε Ε. Σπηλιωτόπουλος και Α. Μακρυδημήτρης, 2001, *Η δημόσια διοίκηση στην Ελλάδα*, Εκδόσεις Σάκκουλα.

Χλέπας, Ν. Κ., 2001, 'Τοπική Αυτοδιοίκηση, σε Ε. Σπηλιωτόπουλος και Α. Μακρυδημήτρης, 2001, *Η δημόσια διοίκηση στην Ελλάδα*, Εκδόσεις Σάκκουλα.

Άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά

Gospodini, A., 2002, 'European cities in competition and the new uses of urban design'. In *Journal of Urban Design*, 7(1): 59-74.

Συνεντεύξεις-Διαλέξεις-Παρουσιάσεις

Γούσιος, Δ., 2008, Διάλεξη στα πλαίσια του μαθήματος «Ανάπτυξη Αγροτικού Χώρου». Πραγματοποιήθηκε στο Τ.Μ.Χ.Π.Π.Α. το Μάρτιο του 2008.

Κουτουλάκης, Ε., 2009 Διάλεξη στα πλαίσια του μαθήματος «Στούντιο Ανάπτυξης». Πραγματοποιήθηκε στο Τ.Μ.Χ.Π.Π.Α. το Μάρτιο του 2009.

Μπαριάτος, Η., 2008, Διάλεξη στα πλαίσια του μαθήματος «Στούντιο Χωροταξίας ΙΙΑ». Πραγματοποιήθηκε στο Τ.Μ.Χ.Π.Π.Α. το Δεκέμβριο του 2008.

Πετράκος, Γ., 2009, Διάλεξη στα πλαίσια του μαθήματος «Στούντιο Ανάπτυξης». Πραγματοποιήθηκε στο Τ.Μ.Χ.Π.Π.Α. το Μάρτιο του 2009.

Πολύζος, Σ., 2009, Συνέντευξη που πραγματοποιήθηκε στο κτίριο του Τ.Μ.Χ.Π.Π.Α. το Μάρτιο του 2009.

Σαράτσης, Ι., 2009 Διάλεξη στα πλαίσια του μαθήματος «Στούντιο Ανάπτυξης». Πραγματοποιήθηκε στο Τ.Μ.Χ.Π.Π.Α. το Μάρτιο του 2009.

Πρακτικά Συνεδρίων

Ηλιάδης, Φ. και Κυριακίδης, Χ., 2009. 'Μικρές επιχειρήσεις: Μια ευκαιρία εν τώ μέσω της κρίσεως. Θέματα οργάνωσης και διοίκησης της μικρής επιχείρησης'. Σε Νικολάου, Ι. (επιμ), Πρακτικά του 6^{ου} Φοιτητικού Συνεδρίου Διοικητικής Επιστήμης και Τεχνολογίας, Μάιος, 2009. Αθήνα. Ελλάδα, προσεχώς.

Κυριακίδης, Χ., 2009^α, 'Η θεωρία της γεωγραφικής θέσης της επιχείρησης σε σχέση με τις νέες επιχειρηματικές και καινοτομικές συνθήκες της αγοράς'. Σε Νικολάου, Ι. (επιμ), Πρακτικά του 6^{ου} Φοιτητικού Συνεδρίου Διοικητικής Επιστήμης και Τεχνολογίας, Μάιος, 2009. Αθήνα. Ελλάδα, προσεχώς.

Ιστότοποι

Βικιπαίδεια, 2009. <http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%94%CE%B9%CE%BF%CE%AF%CE%BA%CE%B7%CF%83%CE%B7> [ανακτήθηκε κατά την 28^η Απριλίου 2008].

Βικιπαίδεια, 2009. http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%93%CE%B1%CE%BB%CE%B1%CE%BE%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%8C_%CE%B5%CF%80%CE%AF%CF%80%CE%B5%CE%B4%CE%BF [ανακτήθηκε κατά την 28^η Απριλίου 2008].

Βικιπαίδεια, 2009. <http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%94%CE%AE%CE%BC%CE%BF%CF%82> [ανακτήθηκε κατά την 29^η Απριλίου 2008].

Βικιπαίδεια, 2009. http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CE%BA%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%86%CE%AD%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%B1_%CE%A5%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%AF%CF%80%CE%BF%CF%85_%CE%9D%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CF%8D_%CE%91%CF%84%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82 [ανακτήθηκε κατά την 29^η Απριλίου 2008].

- Ecocrete.gr, 2009. http://www.ecocrete.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=780&Itemid=82 [ανακτήθηκε κατά την 30^η Απριλίου 2008].
- Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών, 2009. <http://www.archdiocese.gr> [ανακτήθηκε κατά την 30^η Απριλίου 2008].
- Ιερά Μητρόπολη Αττικής, 2009. <http://www.i-mattikis.gr/html/gr/mainpage/istoriko.html> [ανακτήθηκε κατά την 30^η Απριλίου 2008].
- Ιερά Μονή Γεννησίου της Θεοτόκου, 2009. www.vic.com/~tscon/pelagia/htm/b34.e.oikoumeniko_patriarxeio_421.htm -11k- [ανακτήθηκε κατά την 30^η Απριλίου 2008].
- Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης, 2008. http://www.ena.gr/docs/Teliko_keimeno_meletis_ITA.pdf [ανακτήθηκε κατά την 29^η Απριλίου 2008].
- Λούρη, Ε., 2006. Η Νέα Στρατηγική της Λισσαβόνας: Εστιάζοντας στην Ανάπτυξη και την Απασχόληση. (παρουσίαση σε συνέδριο του ΤΕΕ για την ελληνική βιομηχανία, 3-5/07/2006). Διαθέσιμη σε library.tee.gr/digital/m_2135/m2135_louri.ppt [ανακτήθηκε κατά την 30^η Απριλίου 2008].
- Νομαρχία Αθηνών, 2009. http://nom-athinas.gov.gr/main/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=92&Itemid=3&Itemid=1 [ανακτήθηκε κατά την 30^η Απριλίου 2008].
- Νομαρχία Πειραιώς, 2009. <http://www.nomarhiapeiraia.gr/> [ανακτήθηκε κατά την 30^η Απριλίου 2008].
- PathfinderNews, 2009. <http://news.pathfinder.gr/periscopio/biomimetics.html> [ανακτήθηκε κατά την 29^η Απριλίου 2008].
- Παπαγεωργίου, Γ., 2001. Τι είναι παγκοσμιοποίηση. (Άρθρο σε εφημερίδα Ελευθεροτυπία). Διαθέσιμο σε http://archive.enet.gr/online/online_text/c=110,dt=15.07.2001,id=57231012 [ανακτήθηκε κατά την 30^η Απριλίου 2008].
- Περιφέρειες της Ελλάδος, 2009. <http://www.perifereies.gov.gr/> [ανακτήθηκε κατά την 30^η Απριλίου 2008].
- Τρακατέλλης, Α., 2004. *Αειφόρος Ανάπτυξη: Προκλήσεις και Προοπτικές ενόψει της διεύρυνσης της ΕΕ στα Βαλκάνια*. (Ομιλία σε Διεθνή Διάσκεψη με θέμα: «Η διαχειριστική των οικονομικών ευκαιριών και των κινδύνων της Διεύρυνσης προς τη Βουλγαρία για τους νομούς Σερρών και Δράμας.» Διαθέσιμη σε http://www.itaes.gr/conference_trakatellis_antonis_el.doc [ανακτήθηκε κατά την 27^η Μαρτίου 2008].
- Υδρόγειος, 2009. http://www.ydrogios.gr/site/index.php?Itemid=9&id=12&option=com_content&view=article [ανακτήθηκε κατά την 3^η Απριλίου 2008].
- Υπερνομαρχία Αθηνών, 2009. <http://www.ypernomarhia.gr/> [ανακτήθηκε κατά την 3^η Απριλίου 2008].
- Υπουργείο Εξωτερικών, 2009. www.mfa.gr [ανακτήθηκε κατά την 3^η Απριλίου 2008].
- Χιωτάκης, Ν., 2007. Ομιλία στο τακτικό συμβούλιο της Τ.Ε.Δ.Κ.Ν.Α. <http://www.makthes.gr/index.php?name=News&file=article&sid=4242> [ανακτήθηκε κατά την 30^η Απριλίου 2008].